

VABA AJA VEETMISE VÕIMALUSTEST TOOTMISKOONDISE OOKEAN LAEVADEL 1970–1985¹

Dagmar Ingi

Nagu öeldakse, annad sõrme merele ja ta valib ise muidugi välja, kes kannatavad merd ja kõikumist ja kaugel olekut ja seda rasket tööd, mis tehakse. Kaugel merel, ja-jaa, seal peavad eri psühholoogiaga inimesed olema. (Arvo)

Sissejuhatus

Kaugõidu kalanduse meremeeste elu laeval ei saa vaadelda sarnaselt teiste töökollektiividega, kus inimesed pärast kaheksat tundi jätavad töömured selja taha ja lähevad koju perekonna juurde. Laevameeskond oli koos 24 tundi ööpäevas ja selle liikmed täitsid korraga nii kolleegi, naabri, sõbra, toakaaslase kui ka pereliikme rolli. Oli paratamatu, et samade inimestega ning samal piiratud alal pidi koos olema nii tööil kui puhkehetkel. Seda tingisid ka kitsad elamistingimused kahe- kuni kuuekohalistes kajutites, ühised söögikorrad jm. Meremeeste laevaelu erinevad valdkonnad olid tihedalt üksteisega põimunud, mistõttu on raske vaadelda tööaega, vaba aega, suhteid ja muud väljakistuna üldisest kontekstist ning kirjeldamata elamistingimusi laeval. Alljärgnevalt püüan siiski iseloomustada Kalatööstusliku Tootmiskoondise Ookean² meresõitjate töövälise

---

¹ Artikkel põhineb 2006. aastal Tartu Ülikoolis kaitstud bakalaureusetöö „Tootmiskoondise Ookean kaugõidu kalanduse meremeeste argielu laeval 1970–1985” peatükil „Vaba aja veetmise võimalustest laeval. Vabaajaniis”.

² Tootmiskoondis Ookean oli ENSV kaugõidu kalanduse meremeeste monopoolne tööandja, mis asutati 1970. aasta teisel poolel kui „liidulise tähtsusega eksperiment bürookraatliku juhtimissüsteemi näiliseks vähendamiseks” (Sammet 1984–1988: 3–4). 1970. aastal andis tootmiskoondis juba ligi 2/3 ENSV kalasaagist (Oras, Sammet 1982: 139).

aja sisustamist suurtel kalalaevadel ja baaslaevadel³ ümbritsenud elukeskkonna taustal. Vaatlen, milline oleks pidanud välja nägema ideaalselt organiseeritud tööväline aeg ning milline võis välja näha reaalsus. Artiklis uurin ka, mil määral ja viisil lõikusid vaba aja veetmisel avalik ning privaatne sfäär sellises ühiskonnast isoleeritud grupis. Selle all mõistan privaatses sfääri kui meremeeste isiklike huvide ja avaliku sfääri kui asutuse poolt organiseeritud vaba aja veetmise viiside kokkulangevust. Püüan järeldusele jõuda, kas Kirsti Jõesalu väide, et nõukogude ametniku „vabatahtliku” lisakohustuse hulka kuulus osalemine asutusega seotud ühiskondlike organisatsioonide töös ning vaba aja organiseerimine kuulus ametliku tööelu juurde (Jõesalu 2006:108), peab paika ka ENSV kaugsõidu kalalaevadel.

Kuna etnoloogilise kultuuriuurimise peamine eesmärk on tegeleda tegelikkuse konstruktsioonide ja subjektide kogemustega (Honer 1993: 13), olen ka siinjuures võtnud sihiks käsitleda meremeeste ajaveetmist laeval 1970–1985 läbi olevikuprisma, just nende kogemustele põhinevalt. Seetõttu kujunesid minu peamiseks allikmaterjaliks biograafilised allikad, täpsemalt poolstruktureeritud küsimustiku alusel tehtud intervjuud. Lisaks intervjuudele olen kasutanud võrdlusmaterjalina tootmiskoondise Ookean ajalehes *Rõbak Estonii* avaldatud kapteni I abide⁴ artikleid isetegevusüritustest, käsitöökonkurssidest ja spordivõistlustest, mis annavad hea ülevaate võimude ettekujutusest ideaalsest isetegevuskorraldusest.

Intervjuud tegin 2004. ja 2005. aastal seitsme käsitletaval perioodil kalalaevadel töötanud mehega. Intervjueeritavad olid valitud nn lumepallimeetodi alusel. Töö seisukohalt on oluline märkida, et võtmeinformandiks oli minu isa, 15aastase meresõidukogemusega kalameister. Informandid olid kõik rahvuselt eestlased, suhteliselt ühtlase haridustasemega, sündinud ajavahemikus 1930–1953. Viis intervjueeritavat oli töötanud laeval keskmises koosseisus, kaks kõr-

³ Suurte kalapüügiraalerite ehk kahetekiliste diisellaevade BMRT-de (*Большой морской рыбный тралер*) meeskonnaliikmete optimaalne arv oli 89–94 inimest; baaslaevadel ehk avamerel püügilaevade teenindamiseks ja saagi vastuvõtmiseks mõeldud laevadel, mis tegutsesid Ookeanis ka kui mereande töötlevad tehased, töötas 200–248 inimest (Sammet 1984–1988: 5–7).

⁴ Suure võimutäiusega ametikoht NSVL kaugsõidu kalalaevadel. Kapteni I abi tegeles poliitilise kasvatustöö ja ühiskondlike organisatsioonidega (*Mereleksikon* 1996).

gemas koosseisus⁵. Nimetatud hierarhiline vahe tuli teatud määral välja ka ajaviidet puudutavate mälestuste jagamisel: madalamatel ametikohtadel töötanud inimesed ei häbenenud rääkida reeglitevastastest tegudest, samas kui kaptenid üritasid mõningal juhul eksimusi varjata ja oma meeskonda paremas valguses näidata. Intervjuerimisel tuginesin peamiselt USA etnoloogi James Spradley (1979) meetoditele⁶, võttes arvesse ka Robert Atkinsoni mõtet: „Intervjuu on nagu vestlus, aga tegelikult see ei ole vestlus” (Atkinson 1998: 32). Sellest lähtuvalt jälgisin, et jutuajamisel valitseks vaba õhk-kond, samas ei seganud ma informandi juttu oma kommentaaridega, esitades vaid täpsustavaid küsimusi.

Artiklis vaatlen kaugsõidu kalanduse meremehi kui üht „väikest sotsiaalset eluilmu”, kellel tegutsedes sarnastel eesmärkidel, sarnases keskkonnas, on ideaalis ka sarnased seisukohad, maailmapilt. Aluseks olen võtnud fenomenoloogilise kultuurikäsitluse, täpsemalt Anne Honeri „väikeste sotsiaalsete eluilmade idee”, mis väidab, et väikestes eluilmades kogetakse osa maailmast sarnaselt, seisukohad on äravahetatavad, väärtussüsteemid ühilduvad ning hoolimata kõikidest biograafiliselt tulenevatest erinevustest leidub siin piisavalt pragmaatilistest eesmärkidest tulenevaid ühisusi (Honer 1993: 28). Kitsamalt olen intervjuumaterjali interpreteerimise meetodi aluseks võtnud realistliku käsitluse, olles seisukohal, et intervjuud esindavad reaalseid kogemusi, kuid võttes samal ajal arvesse, et suur vahe on elude vahel, mis on elatud, ja elude vahel, mida mäletatakse (Aarelaid-Tart 2002).

Vaba aja veetmise korraldamine. Ideaal ja reaalsus

Nii nagu nõukogude ühiskonnas eksisteeris igas piisava suurusega kogukonnas kultuurikeskus oma kino, raamatukogu, sportimisvahendite ja isetegevuse juhi ehk *kultorgiga*⁷, oli sellele vastav süsteem kujundatud ka laeval. Informantide meenutuste kohaselt

---

⁵ Keskmine koosseis hõlmas oma ala spetsialiste nagu kalameister, mehhaanik, radist, kokk, III ja IV tüürimees jt, kõrgem koosseis koosnes kaptenist, kapteni abidest, laevaarstist, I ja II tüürimehest.

⁶ Vt Ingi 2006: 1.3.2. „Intervjuerimise meetodid”.

⁷ *Культурный организатор* (vene k) – kultuurikorraldaja.

oli igal alusel korralik kinosaal, kus näidati regulaarselt filme, ekstsisteeris raamatukogu, kust meremehed võisid laenutada eesti- ja venekeelseid teoseid. Olenevalt laeva suurusest oli olemas kas spetsiaalne spordisaal või sai laenata sportimiseks sobivaid vahendeid. Loodud olid võimalused tegeleda käsitööga.

Kultorgi ametikohta meremeeste andmetel laevadel ei olnud. Tema ülesandeid täitis erinevates valdkondades aktiivselt tegutsev kapteni I abi, keda võib vaadelda kui avaliku sfääri esindajat. Nende ametimeeste mitmekülgsus ja neile suunatud kõrgendatud tähelepanu (mis nende poliitilisest taustast tingituna ei olnud reeglina positiivne) näitab ka intervjuudes esinevate kapteni I abi hüüdnimedel rohkus. Lisaks ametlikule nimele kutsuti kapteni I abisid ka *pompoliitideks*⁸, *komissarideks*⁹ ning isegi *preestriteks*¹⁰.

Vastavalt ajalehes *Rõbak Estonii* ilmunud kapteni I abide artiklitele vaba aja sisustamisest laeval ning biograafilistele jutustustele oli pompoliitide tööülesandeks korraldada nõukogude tähtpäevade tähistamist, algatada spordivõistlusi ja kunstikonkurse, toimetada seinalehte, komplekteerida raamatukogu ja filmirepertuaari, organiseerida harivaid koosolekuid ja loenguid, samuti õppida tundma inimesi, et ühendada nad sõbralikuks kollektiiviks, ning värvata uusi liikmeid partei ridadesse. Nende käes olid salastatud dokumendid ning nad oskasid dešifreerida telegraafi teel saabuvaid salajasi sõnumeid. Viimaste, poliitharidusega seotud ülesannete lähem käsitus ei mahu aga käesoleva artikli piiridesse.¹¹

Reisi lõpul koostas kapteni I abi aruande laeval tehtud organisatoorsest tööst ja saavutustest. Kahjuks ei olnud mu informantide seas ühtegi tootmiskoondise Ookean suurtel kalalaevadel töötanud *pompoliiti*. Seega ei saa anda ka ülevaadet, kui paikapidavad olid eelmainitud aruanded ning millises ulatuses tööülesandeid tegelikult

⁸ *Первый помощник капитана по политчасти* (vene k) – kapteni esimene abi poliitalal.

⁹ Nõukogude süsteemis oli komissar võimuorganite esindaja asutuse, ettevõtte, organisatsiooni vms juures, kes korraldas poliitilist kontrolli. Teatud situatsioonides omas ülimuslikku võimu tegevjuhi ees.

¹⁰ Põhineb informant Arvole. Nimetus tulenes faktist, et kapteni I abi pidas igas võimalikus olukorras kõnesid, mille informant arvas omane olevat ka preestritele.

¹¹ Vt Ingi 2006: 6.6.2. „Propaganda tootmiskoondise *Ookean* laeval“.

täideti. Lähtudes aga intervjuust kalurikolhoosi ookeanilaeval töötanud poliitabiga, kes kirjeldas, kuidas ta parteikoosolekute protokolle kirjutas alles pärast reisi maal, kartmata pealekaebamist tänu headele suhetele kohalike parteiliidritega, võib arvata, et ka Ookeani poliitabide vaba aja veetmise aruanded on paljus kui mitte otsesed väljamõeldised, siis vähemalt kontekstist väljakistud, ilustatud ja ülepaistatud kirjeldused. Teisalt võib eeldada, et kui kapteni I abile anti ebareaalsed ülesanded, mida neis tingimustes polnudki võimalik täita¹², esitati asutusele ka aruanded, mis ei peegeldanud tegeliku olukorda. See näib olevat süsteem, kus mõlemad pooled toidavad ideaalpilti, tekitades nii kinnise ringi.

Nagu ülal mainisin, esinesid poliitabid oma kirjeldustega viljakast kultuuritööst laeval ka Ookeani häälekandjas *Rõbak Estonii*. Nimetatud artikleid võib iseloomustada kui ilukirjanduslikumasse vormi pandud ettekandeid:

„Milline suur ja tähtis ülesanne on antud komsomoliorganisatsioon poolt: korraldada ekipaaži vaba aega, kultuuriüritusi.

BMRT-246 „Ants Laikmaa” pardal korraldati hiljuti lõppenud reisi ajal mitmeid viktoriine erinevatel teemadel, organiseeriti malekabeturniir ja kui ilm lubas, korraldati tekil õhupüssi laskmise ja võrkpallivõistlusi eri brigaadide ja teenistuste vahel.

Male- ja kabeturniiri finaalmängud toimusid reisi teisel poolel. Pärast pikka ja pingelist võistlust võtsid kolm auhinnalist kohta males [...] Aleksei Tšerkassov, [...] Anatoli Dmitrijev ja [...] Nikolai Vain. Kabeturniiril jaotusid auhinnalised kohad [...] Vjatšeslav Marõševi, [...] Aleksei Tšerkassovi ja [...] Anatoli Kotljari vahel. Võitjaid autasustati diplomite ja mälestusesemetega.

Õhupüssist täpsuslaskmise finaali pääses kümme inimest. Pärast visa võistlust juhtisid turniiritabelit maksimaalseid punkte saanud [...] Sergei Elošvili, [...] Albert Prževalski ja [...] Juri Pimenov.

Huvitavalt kulgesid võistlused võrkpallis. Võistkonnad osutusid tugevateks ja vilunuteks. Pärast visa ja teravat võistlust saavutas esi-

---

¹² Seda olukorda iseloomustab hästi informant Heinzi hinnang kapteni I abi katsetele korraldada meelegaletuslikke üritusi: *Hakkab see pompoliit seal rääkima mingit lollusi* [ürituste korraldamisest]. *Sis ütled, tead, et kuule, mees, räägi kuskil mujal seda.* (Heinz, snd 1950)

mese koha teise brigaadi võistkond kapten Mihhail Stihharevi juhtimisel.” (Belogolovtsev 1977)

Iseloomulik on ka tõik, et kultuuritööd puudutavates artikl-ettekannetes jäeti mulje, nagu pühendaks laeva meeskond iga vaba hetke erinevatele vaimu ja oskusi arendavatele tegevustele.

„Ekipaazi liikmed veedavad oma aega erinevalt. Kes õpib mängima mingisugust muusikariista, kes huvitub ilukirjandusest, kes valmistab ette kontrolltoidid. Kuid nähtavasti on igal laeval ka selliseid inimesi, kes oma vaba aega sisustavad erinevate esemete valmistamisega. Oleks ainult fantaasiat, kannatust ja püsivust – ja juba on suveniir valmis...

Suurt ja siirast huvi kutsus laeval esile näitus „Kuldsed käed”, mille oli organiseerinud laeva komitee (juhataja Anatoli Krassovitov) koos komsomolibürooga (komsomoliorganisatsiooni sekretär Sergei Subatšev). Näitusel oli välja pandud üle 20 eksponaadi, mille olid valmistanud meeskonnaliikmed erinevatest materjalidest.

Spetsiaalne žürii koosseisus Aleksei Tšerkassov, Vjatšeslav Vedernikov ja Vladimir Tõrsin tegi konkursist kokkuvõtte. Mudeliehituse alal tunnistati parimaks elektroraadionavigaator Juri Akulov (purjekate maketid, puitkarikas, mis oli kaunistatud keerulise ornamendiga). Puidulõikes ja voolimise alal tunnistati parimaks [...] masinist Anatoli Gontšar (Sergei Jessenini portree, pilt „Poiss seina ääres”); põletustehnika ja värvitud puidu alal autasustati teise klassi madruse Fjodor Boiko tööd (purjefregatt). Käsitöö eest autasustati pagar Nina Tšernikovat, kes esitas näitusele naiste kotikese. Huvitav töö oli elektrik Eduard Tomašinil, kes valmistas töötava majaka maketi.

Kas on vaja öelda, et reisi peal korraldatud näitus tekitas huvi kõikides meremeestes? Kõikidele neile valmistas see näitus suurt esteetilist rahuldust.” (Belogolovtsev 1977)

Ei saa väita, et meremehed eelpool nimetatuga ei tegeleenud, kuid informantide meenutustes erineb reaalsus siiski sellest, mida kapteni I abide artiklid jutustavad. Suurem osa informantidest rõhutas, et kuigi tootmiskoondis Ookean oli loonud võimalused vaba aja veetmiseks, tegeldi huvialadega eelkõige harvadel töövabadel perioodi-

del: ülesõitude¹³ ajal ja kui püük kalapuudusel või tehnilistel põhjustel oli seiskunud. Suur töökoormus väsis mehi ning olukorras, kus sageli nappis isegi uneaega, ei saanud enese harimisest ja kultuursest ajaviitest juttugi olla.¹⁴ Mainimisväärt on ka tõik, et mitmed küsitletavad tundsid isegi veidi häiritud olevat minu korduvatest vaba aja veetmist puudutavatest küsimustest. Näis, et nende jaoks oli arusaamatu mu mõistmatus, mis tähendab töötada füüsiliselt niivõrd kurnaval ametil 12 tundi ööpäevas.

Järgnevalt peatuksingi pikemalt neil juba mainitud ajaveetmisvormidel, millega Ookeani meremehed oma üürikest vaba aega sisustasid. Lisaks käsitlen ka alkoholi valmistamist, hankimist ja tarbimist laeval kui üht teatavat vaba aja veetmise viisi.

Kino laeval

Intervjuueritavate sõnul oli peamiseks vaba aja veetmise viisiks pardal filmide vaatamine. Kuna see tegevus nõuab teatavasti vähe energiat ega eelda aktiivset kehalist tegevust, oli see sobivaim ajaviide rängast füüsilisest tööst väsinud meremeestele. Võttes arvesse sellele perioodile omast partei nägemust ideaalsest nõukogude inimesest¹⁵, Ookeani ajalehe *Rõbak Estonii* intervjuud asutuse kino- ja

---

¹³ Ülesõit – sõit erinevate kalapüügipiirkondade vahel (geograafiliste, poliitiliste ja bioloogiliste tunnuste alusel piiritletud ookeaniosad, kus kalavaru kasutatakse rahvusvaheliste kokkulepete järgi).

¹⁴ Töö käis graafiku alusel ning suurem osa meeskonnast oli vaheldumisi kaheksa tundi tööl ja kaheksa tundi vaba, nii et öö ja päev ei mänginud enam suuremat rolli.

¹⁵ Vastavalt kommunistliku partei programmile oli ideaalne nõukogude kodanik igati arenenud, sotsiaalselt aktiivne inimene, kelles oli kombineeritud vaimurikkus, moraalne puhtus ja füüsiline perfektsus. Majandussfääris pidi ta tundma austust töö kui kommunistliku isiku ja tema sotsiaalse prestiiži põhialuse vastu. Poliitsfääris pidi ta võtma aktiivse rolli kollektiivi ja riigi elus, keelduma kõigest, mis vastandub sotsialistlikule elustiilile, järgima kommunistlikku moraali, mis põhineb kollektivismil, humanismil, aktiivsusel, ning NSVL seadusi. Rahvusvahelises sfääris pidi nõukogude kodanik olema patriootlik, alati valmis kaitsma isamaad, uhke oma riigi üle, võimeline demonstreerima solidaarsust nende suhtes, kes võitlevad imperialismiga, ja võimeline kaitsma sotsialismi ideid. Privaatsfääris oli kodanik kohustatud järgima kommunistlikku moraalkoodeksit: väljendama tugevat toetust perekonnale kui uute generatsioonide tervise ja hariduse eest vastutajale, kui väärtushinnangute kasvatajale; sisendama sõbralikkust, ausust ja tagasihoidlikkust suhtlemissfääris;

reklaamiosakonna juhatajaga ning informantide meenutusi reisile kaasa võetud filmide kohta, tundub, et selle meremeeste seas levinud ajaviite abil üritati läbi viia nõukogulikku kasvatustegevust vormimaks riigile meelepärast kodanikku. Selle väite juurde tulen tagasi alateema lõpus.

Vastavalt informantide meenutustele näidati filme tihedal tööajal kaks korda päevas, pärast vahetuse lõppu kell kaheksa õhtul ja kell kaksteist päeval. Kell neli öösel toimus filmivaatamine vaid mõne töötaja omal initsiatiivil ega leidnud aset just eriti tihti. Ülesõitudel ja perioodidel, kui töö mingil põhjusel seiskunud oli, võidi järjest näidata ka mitut filmi.

Jaa, tähendab, kino, see oli nagu ütelda zakon või nagu eesti keeles seadus. Et iga päev. See oli isegi kaks korda [päevas]. Eriti püügirajoonides, kus oli see põhiline töö või see raskem töö. Siis seal ka ikka tehti kino. (Karl, snd 1930)

Intervjuudest selgub, et filme näitas kinomehhaanik, kes lisaks sellele tegutses laeval ka mõnel teisel erialal, tavaliselt madrusena. Mitmed informandid mäletavad, et algul maksti talle selle töö eest lisatasu või preemiat, kuid 1980. aastatel jäi see puhtalt vabatahtlikuks ülesandeks, mida tegi ükskõik milline kinoaparaate käsitseda oskav töötaja. Kuna aga ükski küsitletutest polnud seda ametikohust täitnud, ei osanud nad ka öelda, kui suur eelpoolmainitud preemia oli, arvates siiski, et lisatasuks maksti *kopikaid*.

1970. aastatel ja 1980. aastate esimesel poolel *krutiti* filme projektori pealt. Kinomehhaanika oli küsitletute arvates üsna korraliku tasemega. Samas on siinkohal oluline, et enamik informante oli pärit maapiirkondadest, olles harjunud sealsete väikeste kultuurikeskuste tagasihoidlike tehniliste vahenditega. Filme näidati sööklas, mis oli ehitatud nimetatud ülesande täitmisele sobivaks: ruumi ühes otsas oli valge kile, millele näidati pilti, teises otsas projektor.

Täpselt samad, tähendab, mis siingi, olid kinod. Isegi samad aparaadid. Ütleme, jah, linna kinoteatrid, need olid nii vägevad, nagu Kosmos, aga ütleme võrreldes nagu maakohtades, mis näidati. Täpselt sama kinoaparaatuur. (Heinz, snd 1950)

---

pooldama suhtlust erinevate etniliste gruppide ja rahvaste vahel, olles sallimatu nationalismi ja šovinismi suhtes. (Shlapentokh 1989: 19)

Video ilmumine laiale turule 1980. aastate keskpaigas viis filmide näitamise laeval üle uuele süsteemile. Informant Oskar tõdeb, et tehnika arenedes muutus ka repertuaar. Kui varem koosnes filmivalik esmajoones vene nõukogude päritolu teostest, tõi video tulek kaasa ingliskeelsete piraatfilmide leviku laevadel, jättes unarusse nõukogude kinoklassika. Selle juurde tulen tagasi aga edaspidi.

Filmid võeti kaasa ärasõidul kodusadama spetsiaalsest laenutusest, *filmiprokaadist*¹⁶. Tavaliseks normiks oli ühe reisi peale 50–60 mängu- ja 35–40 dokumentaalfilmi (Krutikova 1977). Intervjuudest selgub, et filme vahetati laevade vahel ka reisi käigus. See oli võimalik tänu asjaolule, et ühes püügirajoonis¹⁷ töötas mitmeid Nõukogude Liidu kalalaevu. Siiski sai vahetus toimuda vaid juhul, kui laevad olid poordis¹⁸, käigu pealt seda teha ei saanud. Kui filme vahetati Ookeani oma laevade vahel, ei olnud kohustust ekraniseeringuid tagasi anda. Ühe *pompoliidi* laenutatud kinoteosed võis filmilaenutusele tagastada ka teise laeva *pompoliit*. Juhul, kui laenati filme aga teistelt NSVL kalalaevadelt, tuli need neile alustele tagasi viia.

Aga siis üks asi oli see. Et kui merel olid, näiteks baasi juures, siis seal said teiste laevadega ka vahetada, kui sa olid seal läheduses. No et kaks päeva olid baasi juures, siis sai teiste filme ja nemad vaatasid meie filme.

Aga kui sa olid näiteks Musta mere laevade või, noh, Kalinigradi omadega, või ükskõik kellega, mis ei olnud meie Eesti omad, siis need pidid ikka tagasi andma. Noh, ajutiseks kasutuseks. (Tõnis, snd 1948)

Nagu ülal juba mainitud sai, koosnes filmirepertuaar eelkõige vene nõukogude toodangust. Vastavalt määrustele valis filmid Ookeani laenutusest kapteni I abi. Nii sõltus informantide sõnul repertuaar, eriti 1970. aastatel, eelkõige *pompoliidi* taustast.

Meremeeste hinnangud filmivalikule jagunevad kaheks. Kui üks osa informante meenutas, et näidatavad filmid olid peamiselt propagandistlikud, siis teine osa vaatles neid kui käsitletavale perioodile omaseid ekraniseeringuid. Siinjuures ei tohi unustada, et hinnangud repertuaarile sõltusid meremeeste enda oskusest või soovist mõelda

¹⁶ *Фильмпрокат* (vene k) – filmilaenus.

¹⁷ Püügirajoon – kalapüügipiirkonna alajaotus.

¹⁸ Üks laev on avamerel kinnitatud teise laeva külge kaubavahetuse jms eesmärgil.

end tagasi vastavasse perioodi ning mitte kõrvutada seda hetkeolukorraga. Kuna aga aega pole käsitletavasse perioodi võimalik tagasi keerata, tuleb analüüsis arvestada mälu selektiivsusega, pöörata tähelepanu biograafiliste lugude suhtele tänapäevaga, meenutamishetkega, teadvustada, et lugudesse on haaratud jutustaja olevik ja tema sotsiaalne positsioon rääkimise ajal (Bertaux & Bertaux-Wiame 1980: 111, tsit Jõesalu 2004: 145). Linatõsed, mis tollal näisid ehk tavalise nõukogude filmina, võivad distantsilt tunduda puhta propagandana. Selle teguriga ning, nagu eelpool mainitud, kapteni I abi taustaga seletaksin ka repertuaari iseloomustuste lahknevusi eri informantide lugudes. Kui üks osa käsitletud meremehi vaatas filmirepertuaarile tagasi, väljumata tänapäevast, andes vastused hetkel kehtivate normide alusel, siis teine osa hindas filmivalikut tolleagset ajastut silmas pidades.

Filmid olid ikka vene propagandafilmid, nagu öeldakse. Sõjafilmid põhiliselt. Kus oli kogu aeg: nemad ainult võidavad, nemad ei kaota, üks ole. Seal, jah, no vahest näidati eesti filme, jah, mõned olid ka kaasas. No see olenes pompliidist, kes filme kaasa võtab. Kui oli eesti film, no siis venelased [ei vaadanud]. No aint mõned inimesed seal vaatasid. Aga meil näidati ka seal selliseid nõmedaid, nõmedaid eesti filme, tead. Ja siis kui need Kaukaasia filmid olid. Siis nimetati šašlõkkfilm, üks ole tead, siis neid ka eriti ei vaadatud. (Tõnis, snd 1948)

Nii et täitsa nagu jumal juhatas [oli filmide valik]. Mis iganes, oli seal uusi, oli vana, aga mingeid suunitlust küll selles [propagandistlikus] suunas ei olnud. Võib-olla kuskil oli mingi direktiiv olemas, aga igal juhul, noh, see ei paistnud välja kuskilt. Ei olnud selles mõttes küll siukest asja. (Alar, snd 1953)

Kuigi reisi repertuaari pidi ette valmistama kapteni esimene abi, oli tegelikkus, eriti video kasutuselevõtu järel informant Oskari sõnul teine. Sageli tõid meremehed pardale isiklikke filme, tekitades sellega pahameelt kalalaevanduse kino- ja reklaamivaldkonna tegelastes. Tsiteerides kino- ja reklaamiosakonna juhatajat Dina Vorobjovat: „Kahjuks on sageli nii, et filmide järele tulevad juhuslikud inimesed [...] Tahaks aga, et sellega tegeleksid vastutavad, kompetentsed isikud. See kergendaks tunduvalt meie tööd ja, peasi, parandaks repertuaari kvaliteeti.” (Krutikova 1977) Kui kino näitamise eesmärk oleks olnud pelgalt meremeeste vaba aja sisustamine, poleks

tohtinud segada tõik, et mehed tõid ise kaasa endale meelepärased filme. Siinjuures tekibki küsimus, mis oli kino- ja reklaamiosakonna eksisteerimise tegelik eesmärk, mida piraatfilmide levik laeval raskendas. Siinkirjutaja arvates võis nimetatud osakonna ülesandeks olla hoopis riigile sobiva kodaniku kasvatamine, kasutades kaudseid meetodeid filmide näol.

Dina Vorobjova väitel tehti repertuaari täiustamise nimel erinevaid küsitlusi, uurides, millistest dokumentaal- ja mängufilmidest meremehed huvituvad. Siiski tundub, et nende küsitluste tulemustest filmide pakkumisel ei lähtunud. Vorobjova tõdeb, et meremehed eelistavad peamiselt detektiivfilme ja komöödiaid (Krutikova 1977). Samal ajal oli *prokaadis* pakkuda laias valikus filme ajaloolis-revolutsioonilisel teemal ning tsiteerides Vorobjovat „suurepäraseid klassika ekraniseeringuid” (samas). Võib arvata, et siinjuures ei mänginud rolli siiski mitte Vorobjova isiklikud eelistused, vaid parteiorganisatsiooni ettekirjutused.

Nagu Vorobjovagi kurdab oma intervjuus, tuli aeg-ajalt ette kaebusi repertuaari igavuse ja üheteemalisuse tõttu. Siinjuures tekib küsimus, kuidas jõudis vastav info kino- ja reklaamiosakonda. Kui ametialases hierarhias madalamal tasemel töötanud informandid leidsid, et filmide vaatamine oli vabatahtlik ning jätsid ebahuvitavad filmid lihtsalt vaatamata, siis kõrgemas koosseisus olnud meremehed ei julgenud sanktsioone kartes lihtsalt kinorepertuaari kritiseerida.

Ei, ma ei mäleta, et oleks [propagandafilme]. Seda ei läind ju keegi vaatama [mis sellest], et kaasas [...]. Et aga propagandafilme seal, nagu kohustuslikke filme, seal nagu ei old. Seda ma küll ei mäleta, et oleks old midagi. (Oskar, snd 1949)

Sest et esiteks, kui sa ei tahtnud sinna [filmi vaatama] minna, sa pidid sinna minema, sest et sa teadsid, et sinisilmsed¹⁹, nagu ma siin juba rääkisin, need vaatasid päris nii peenelt seda asja, et kui keegi nii kangesti kõrvale tõmbas, siis hakati uurima, miks ja... Ja kuidas ja ja... Ja kas sulle ei meeldi midagi või. (Arvo, snd 1940)

Sel moel võiski info, st filmivalikut puudutavad kaebused jõuda kino- ja reklaamiosakonnani. Kui laevadel ametis olevad nuhid jälgisid pingsalt inimeste tegevust, kuulasid kõrvalseisjana pealt oma-

---

¹⁹ KGB poolt palgatud nuhid. Väljend esineb vaid ühe informandi sõnavaras.

vahelisi jutte, võisid nad ka kriitika filmide suhtes meelde jätta ja vastavatele osakondadele ette kanda.²⁰

Eelnevat silmas pidades võib järeldada, et filmide näitamise eesmärk laeval ei olnud ainult meeste vaba aja sisustamine, vaid ka nende kasvatamine paremateks nõukogude kodanikeks. Kui palju maalt kaasa pandud „kinoklassikat” ja soovitusi filmivaliku suhtes tegelikult jälgiti, sõltus aga poliitabi pühendumusest.

Muud vaba aja veetmise viisid

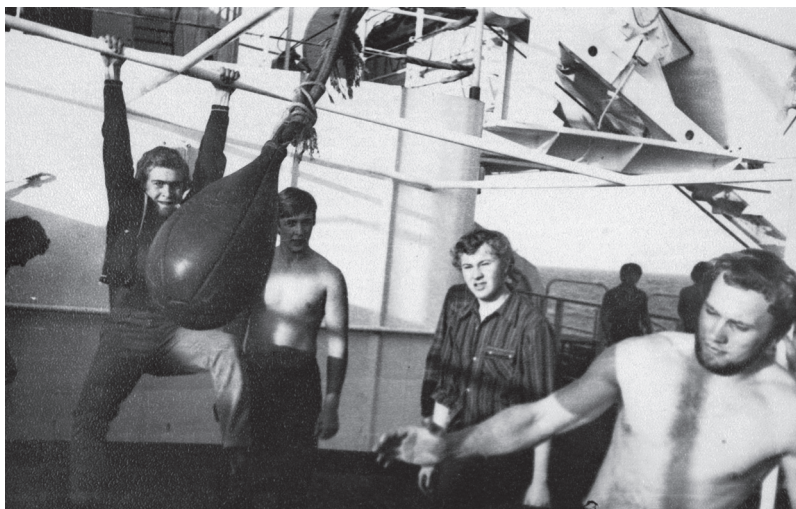
Kuigi peamiseks vaba aja veetmise viisiks laeval oli filmide vaatamine, olid alustel loodud võimalused tegeleda ka spordi, käsitöö ja eneseharimisega. Erinevate suurustega laevadel olid sportimisvõimalused informantide sõnul erinevad. BMRT-del ehk suurtel kalapüügitraaleritel puudus spetsiaalne ruum füüsiliseks treeninguks: igaüks tegi trenni oma kajutis, olles eelnevalt laenanud aluse laost vajalikud vahendid. Informandid mäletavad, et treeninguvarustusse kuulusid lihtsamad spordiriistad nagu sangpommid, hantlid, tõstekangid. Informant Alari sõnul täiendasid asjahuvilised oma treeninguarsenali ka ise, meisterdades lihasevenitajaid, raskemaid tõstekange ja muid vajalikke vahendeid (foto 1).

Lisaks jõuharjutustele oli informantide sõnul võimalik suurematel, baaslaevadel tegeleda ka jooksmise ja pallimänguga. Nii kirjutab madrus-kalatöötaja G. Gimranov ajalehes *Rõbak Estonii* (4.1.1983): „Hiljuti lõppes mu reis [...], kus ma tegelesin edukalt jooksmisega. Ja peab ütleva, et see aitas mul hoida head sportlikku vormi terve reisi vältel. Ühe treeningu jooksul õnnestus mul joosta 8 kuni 10 kilomeetrit.”

Pallimängudest tegeldi peamiselt võrkpalliga. Baaslaevadel oli selleks sobiv suur helikopteritekk, kuhu mahtus õigete mõõtmetega võrkpalliväljak. Seal mängisid tavaliselt oma laeva töötajad ning laevadevahelise ümberlaadimise ajal ka teiste aluste meeskonnad:

Ja aeg-ajalt, kui mõne, mõne laevaga seal, ülelaadimine seal toimus või ümberlaadimine, laev oli pardas pardal. Kaks meeskonda siis pidasid seal oma lahingud maha. Tehti seal mitmed-mitmed meeskonnad. (Alar, snd 1953)

²⁰ Vt Ingi 2006: 6.6.4. „Nuhid Ookeani laevadel”.

Foto 1. Laevameeskonna liikmed omatehtud vahenditega sportimas. 1970. aastate lõpp. Informant Heinzi erakogu.

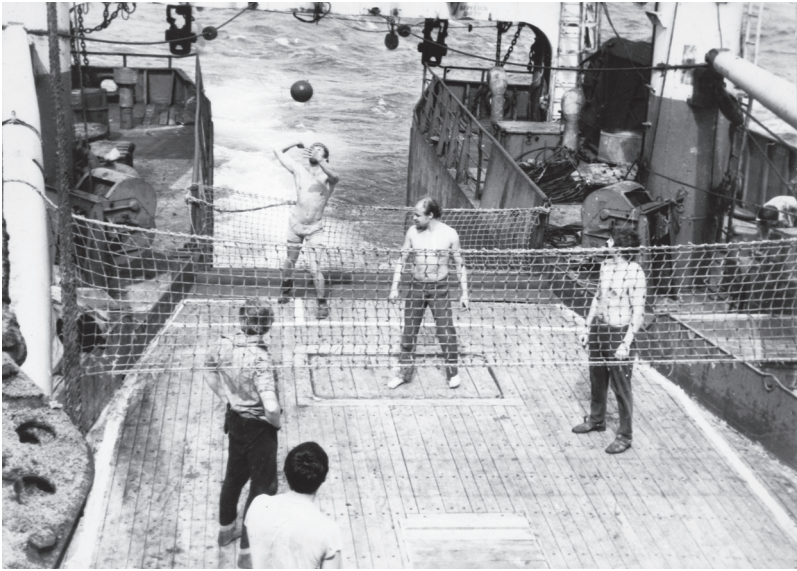
Informant Alar leidis, et see oli baaslaevade suur eelis, kuna liikumine ei hoidnud vormis ainult keha, vaid mõjus positiivselt ka psüühikale.

Kõige hullem oli see liikumisvähesus või -vajadus seal. See hakkab organismile väga tobedalt mõjuma. Kes ikka tahtis, see sai seal ennast ikka liigutada küll, ja et ütlemis vormis hoida oma muskleid ja, heh, vaimu ka võib-olla värskena selle tõttu. (Alar, snd 1953)

BMRT-del ehk suurtel kalatraaleritel püügiperioodil võrkpalli-väljaku ülespanemiseks ruumi ei jätkunud. Küll aga meenutab informant Oskar, et vahel ülesõitude ajal, kui tööd enam ei tehtud, pandi võrk üles ka BMRT-de peal: *See oli siis, kui mingid ülesõidud. Mängiti võrkpalli, tõmmati püügitekiele võrk üles ja seal mängiti. (Oskar, snd 1949, foto 2).*

Peaaegu kõigil Ookeani laevadel mängiti ka koroonat. See sportmäng oli eriti populaarne meremeeste sõnul Aafrika rannikuäärsetes püügerajoonides, kus tuul oli vaikne ja lainetus väike.

Informant Oskar meenutas oma intervjuus, et osadel alustel oli meeste isiklikul initsiatiivil loodud ujumisvõimalused:

Foto 2. BMRT pardal võrkpalli mängimas. 1980. aastate algus. Informant Oskari erakogu.

Kui olid Aafrikas, seal olid basseinid olemas. Tõmmati present kala taskusse, kus kala muidu käis seal. Tõsteti taskud kõrgemaks. Vesi oli sees, ujusid ööpäevaringselt, võisid seal käia ujumas. Vahest oli niimoodi isegi. Läksid püügirajooni, Aafrikas püüdsid, Saus²¹ või Sierra Leones. Siis see bassein oli täidetud kogu aeg. Ühe taskust kallati kala läbi seal. (Oskar, snd 1949)

Kuigi eelpool kirjeldatust selgub, et laeval olid loodud sportimisvõimalused, ei tule informantide mälestustest välja, nagu nad oleksid pidevalt treeninud. Pigem ilmneb intervjuudest, et vaatamata võimalustele tegeldi spordiga ebaregulaarselt ja harva. Tsiteerides informant Ennu: *Mis sport seal veel on. Sa oled õhtuks nii rampväsinud, kurat. Mis õhtuks? Seal pole õöl, päeval vahetki. [...] Vat see ongi sport. Sporti tehakse siin maal, vabast ajast. Seal ei tehta sporti, seal tehakse ränkrasket tööd. (Enn, snd 1938)*

Lisaks spordile sai alustel tegeleda ka käsitööga. Oma tarbeks meisterdati suuremaid ja väiksemaid pussnuge, nahast noatuppesid,

²¹ Guinea-Bissau.

rihmasid, lusikaid, kahvleid, karbisidumisnööri²² nuustikuid, tehti nikerdusi ja punuti ning põimiti erinevaid esemeid: *Oi me nikerdusi tegime, matsalkasi ja tead, niukseid, kuidagi naiste töid tegime. Värvisime ja... Sai igast asju tehtud: nööre ja värke ja siis. Aga praegu enam ei oska niimoodi põimida. Igast asju. Nuge tegime ja...* (Heinz, snd 1950)

Varemtsiteeritud, laeva isetegevuse ülevaates kirjeldatud käsitöökonkursse informandid ei mäleta. Nii võib eeldada, et nende jaoks oli käsitööesemete valmistamine pigem iseseisev praktilise väärtusega kui organiseeritud, kunstitegemise eesmärgil viljeletud tegevus, milliseks see „kirjutati” tagantjärele reisiülevaadetes.

Intervjuudest selgus, et põhiline eneseharimise võimalus oli lugemine, mida harrastati üsna palju, sest see ei nõudnud füüsilist pingutust.

Nagu filmide valik kuulus ka raamatukogu koostamine kapteni I abi kompetentsi. Raamatukogust võis leida eesti- ja venekeelset ilukirjandust, aga ka propagandistlikke teoseid. Informant Tõnis sõnul olid iga aluse raamatukogus kindlasti ka Lenini teosed. Tollel ajal eestlasest meremehe jaoks kasutuna seisvad teosed olid muutunud oludes saanud uue, materiaalse väärtuse:

Ma ise mõtlesin, et ikka loll olin. Et seal viimasel vene ajal oleks pidanud need Lenini teosed, kõik need ära võtma. Need vedelesid seal, kellegil pold neid vaja. Ära toonud. Nüüd oleks välismaal maha müüüd. Üks teos maksab juba päris palju, üks ole. (Tõnis, snd 1948)

Vaimu värskendamiseks tegelesid mehed ka male, kabe, kaardimängu ja ristsõnade lahendamisega. Korraldatud malematše, mida kirjeldavad kapteni I abid ajalehes *Rõbak Estonii*, informandid ei mäleta. Tsiteerides informant Ennu: *See oli lihtsalt võitja lauas ja nii ta läks. Mis kuradi planeeritud.* (Enn, snd 1938)

Teadmisjanulisemad mehed võisid ka omavaheliste jutuajamistega üksteise silmaringi laiendada:

Ja siis noh, kui meil vahest kajutis midagi teha ei olnud, hakkasime rääkima, et esitasime üksteisele hästi, noh, raskeid või konksuga või keerulisi küsimusi. (Alar, snd 1953)

---

²² Karbisidumisnööri kasutati toodangu pakkimisel.

Foto 3. Laevameeskonna liikmed kajutis vaba aega veetmas. 1970. aastate lõpp. Informant Heinzi erakogu.

Eelkirjeldatule tuginedes võib öelda, et vaba aja veetmist huviringide ja ülaltpoolt korraldatud võistluste ning konkursside mõttes ei eksisteerinud. Kuigi kapteni I abide ajakirjanduslikest ettekannetest võib välja lugeda, et toimus aktiivne isetegevusprogramm, veedeti vaba aega siiski pigem isekeskis, tegeledes nappidel puhkehetkedel omaalgatuslikult endale meelepäraste tegevusaladega (foto 3). *Pompoliitide* välja pakutud ideedesse suhtuti ükskõikselt.

Alkoholi hankimine, valmistamine ja tarbimine kui keelatud vaba aja veetmise vorm

Alkoholi tootmist ja tarbimist ei sobiks enamikul juhtudel liigitada vaba aja veetmise viisiks. Kuna aga laeva, nagu juba korduvalt olen välja toonud, ei saa isoleerituse tõttu pidada tavapäraseks keskkonnaks, teeksin siinjuures erandi, käsitledes alkoholi hankimisvõimaluste väljamõttlemist, veini, õlle ja puskari valmistamist ning selle hilisemat tarbimist huvialade ning ajaviite all.

Vastavalt intervjuudele oli alkoholi toomine laevale Ookeani eeskirjade järgi tugevalt piiratud: kuuekuisele reisile oli lubatud kodusadamast kaasa võtta liiter kanget alkoholi. Pärast Mihhail Gorbatsšovi võimuletulekut NLKP peasekretäri kohale 1985. aastal keelati alkoholi tarbimine laevadel täielikult. Eesmärgiks sai kasvatada karsket ja korralikku nõukogude kodanikku. Informant Heinz (snd 1950) sõnul hakati laevadel isegi tervishoiu eesmärgil pakutava veini²³ asemel jagama viinamarjamahla, sest *nõukogude meremees ei joo*.

Sellises olukorras, kus alkohol oli meestele põhimõtteliselt keelatud, hakkas osa neist, kes leidsid, et lõõgastumiseks oleks vaja tarbida kangemat kraami, välja mõtlema viise, kuidas alkoholi lubatust suuremates kogustes laevale toimetada. Kuna sadamavärvast olid informant Alari sõnul valves venelastest naispensionärid, kes ei nõustunud reeglitele läbi sõrmede vaatama, oli situatsioon suhteliselt komplitseeritud. Siiski õnnestus Alari meenutustest lähtudes mitmeid valvureid väikese tasu eest veenda, et nad lubaksid kaasa võetud alkoholi sadamavärvast läbi.

No ütleme, noh, kümnekond pudelit ostsid kaasa. Viisid seal portfelli, värgiga. Siis oli see kõrvalruum, kus kontrolliti su asju läbi. Noh, andsid pudeli temale ja ülejäänuga sai siis sisse minna, üks ole. Niimoodi seal ikka toimetati siis viina ja veini sisse. (Alar, snd 1953)

Võimalused alkoholi laevale toimetada sõltusid intervjuudest lähtudes ka meeste ametitest. Informant Alari sõnul oli eriti lihtne viina reisile kaasa võtta inimesel, kes töötab meeskonnas varustajana:

Hiljem, kui ma töötasin varustajana, siis oli niimoodi, et noh, mulle oli tihtipeale autot vaja. Seal vedada ladudesse mingit kraami ära ja midagi tuua. Noh, autoga oli see asi lihtsam. Siis tuli muidugi autojuhile pudel anda. Kuigi ilma ei pääsnud. Aga noh, seal oli hõlpsam, seal sai mitu kasti viina, ütleme nii, sisse tuua. Kas ta siis peitis ära või teinekord kastis oli, visati sinna alla. (Alar, snd 1953)

---

²³ Informantide sõnul oli Aafrika reisidel meremeestele ette nähtud päevas 200–300 grammi lauaveini tervishoiu eesmärgil. Kogus anti kätte kahes jaos: lõuna- ja õhtusöögil. Milline tervistav omadus veinil oli, küsitletud ei oska öelda. Siinkirjutaja arvates võis selle eesmärgiks olla kiirendada kuumas kliimas ainevahetust.

Kuigi intervjuudest see ei selgu, võib oletada, et ka kaptenitel, kapteni I abidel ja muul kõrgemal juhtkonnal olid teatud eelised alkohoolsete jookide laevale toimetamisel. Võib eeldada, et neid ei kontrollitud sadamas kõrgema positsiooni tõttu kuigi põhjalikult. Ka on reaalne, et juhtkonnal oli ehk tervishoiu või muul eesmärgil lubatud kaasa võtta teistest rohkem piiritusejooke. Paraku informantide jutust see välja ei tule. Kõrgemas koosseisus sõitnud kaptenist informant eitas täielikult napsuvõtmisi laeval, põhjendades seda meeste hirmuga kaotada välisviisa. Samal ajal võis tema laevaelu puudutatvatelt fotodelt vastupidist välja lugeda.²⁴ Jäi mulje, et informant ei näidanud asju teises valguses teadlikult, vaid käitus nii, nagu nõukogude ühiskonnas harjunud oli, jutustades asjadest, nagu nad olema „pidid”, unustades „ebasobiva” reaalsuse. Siiski jääb eelnev allikmaterjali puudumisel vaid autori hüpoteesiks.

Kuigi välissadamaid külastati reeglina vaid ühel korral terve reisi jooksul, oli võimalik sealtki alkoholi kaasa osta. Analoogselt kodusadamaga oli ka välissadamates alkoholi laevaletoimetamine keelatud ning reeglitest kinnipidamise eest vastutas vahitüürimees. Kuid leiti ka sobivad moodused, kuidas vahitüürimehest viinaga mööda pääseda. *Inimene on väga leidlik selle suhtes* (Oskar, snd 1949). Nii kirjeldab informant Oskar ühte viisi, kuidas ta koos oma paarimehega välissadamas keelatud kaupa alusele viis:

Trepp hakkab peale seal tsehhi illuminaatori juurest. Ma lähen ennem või mul paarimees tuleb, teeb selle illuminaatori lahti. Ma viskan selle plastikpudeli, need pudelid, lopsti illuminaatorist sisse. Illuminaator läheb kinni. Ma lähen ülesse, nagu öelda, nagu aus mees, mul ei ole mitte midagi. Kõik kontrollitakse, kõik on kontrolli all. Vahitüürimees on trepis. Madrus on trepi juures. Aga alkohol on laevas. (Oskar, snd 1949)

Tavaliselt kuuekuuseks reisiks kaasaostetud alkoholist siiski ei jätkunud – tuli leida uued abinõud. Nii levis laevadel laialt ka pus-kari, vähemal määral õlle ja veini tegemine. Alkoholi valmistamine ei olnud kõigile kättesaadav: see sõltus taaskord inimese erialast,

²⁴ Fotosid ilmestava materjalina siinjuures lisada ei õnnestunud.

suhetest *natsprodiga*²⁵, aga ka teadmistest ja oskustest, kuidas jooke teha.

Informant Alari sõnul olid kõige soodsamad võimalused puskarit teha masinistidel, kel olid sobivad ruumid ja masina ehitamiseks vajalikud materjalid:

No tegid põhiliselt, kellel see rohkem võimalust oli. Tegid masinamehed. Või no, seal ütleme omaette maailmas. Või hoopis vastupidi – põrgus. Nagunii seal oli müra suur ja noh, värgid särgid... Seal nagu ei imbund see asi välja ka. Jah, noh, neil oli ütleme seda värki, millest need aparaadid teha seal. (Alar, snd 1953)

Muidugi ei piisanud vaid sobivast keskkonnast ja aparatuurist. Puskarit tegemiseks oli vaja ka toorainet: suhkrut ja pärimi. Suhkrut saadi *natsprodi* käest tee joomiseks paar kilogrammi korraga. Normaalse alkoholikoguse saamiseks oli vaja aga vähemalt kaheksa kilo suhkrut. Nii andsid kajutikaaslased samagonni tegemiseks oma suhkru ühisesse fondi. Informant Oskari sõnul võis heade suhtete korral *natsprodilt* korraga ka rohkem suhkrut osta, et suurem kogus puskarit teha. Suhkru nappusel kasutati toorainena ka kompvekke ja mett.

Aga kuda sa said natsprodiga läbi. Kui sa suutsid tema käest suhkrut välja võtta seal, siis sa said. Mõni sai kilo kaks. Aga normaalse selle väljaandmise jaoks on vaja 8 kilo. Üks võttis kaks kilo, teine võttis 2 kilo, kolmas võttis 2 kilo, on juba 6 kilo. Saigi praska käima panna. Suhkrut võeti tee joomise jaoks. (Oskar, snd 1949)

Raskem ülesanne oli informant Tõnise sõnul pärimi hankimine, sest seda *natsprodid* müüa ei tohtinud. Vaid juhul, kui nende ametimeestega oli tihedam suhtlus tekkinud, õnnestus pärimi saada. Vastasel korral pandi *praska* käima, kasutades herneid või tange.

Mehed, kellel polnud samagonniaparaadi tegemiseks oskusi või võimalust, valmistasid vaid praska ning tarbisid selle ära toorainena.

Alustades intervjuerimist, olin veendunud, et alkoholi tarbimine kaugsõidu kalalaevadel oli laialt levinud tavapärane tegevus kõigi

---

²⁵ *Начальник продовольственного отдела* – kaubandusosakonna juhataja, tellis reisi eel ja ajal toiduaineid, varustas laevakokka.

töötajate seas.²⁶ Seda aga informantide meenutustest välja ei tulnud. Lähtudes intervjuudest, võib väita, et alkoholi tarbimise sagedus sõltus nii meeste alkoholilembusest kui ka ülalkirjeldatud alkoholi hankimisvõimalustest. Siinkirjutaja arvates sõltus alkoholi tarbimise tihedus ka meremehe staažist: kauem merd sõitnud mehed olid omandanud oskuse hankida ja valmistada alkoholi ning seetõttu oli neil parem ligipääs alkoholile, mis omakorda võimaldas neil sagedamini napsu võtta. Nii meenutab teiste informantidega võrreldes lühemat aega merd sõitnud Heinz, et viinavõtmist esines haruharva, samas kui Oskari jutust võib välja lugeda, et alkoholi tarbimine vabal ajal oli laeval suhteliselt levinud.

Ei, ei. Ei olnud teda [alkoholi tarbimist]. [...] Puskarit tehti ka. Aga tegelikult, see, ikkagi nii vähe oli. See lihtsalt pold võimalik. (Heinz, snd 1950)

Alkoholi laevas ei old. Nii palju, kui kaasa võeti, see joodi ülesõidul ära. [...] Tehti, tehti. Samagonni tehti. [...] No reisi peal, no tsükkel oli kuskil võib-olla 20 päeva. (Oskar, snd 1949)

Olenevalt inimesest tarbiti alkoholi kas vaid tervishoiu eesmärgil, tähtpäevade puhul või pea iga päev. Terviseveini tarbimisest, mis oli ette nähtud vaid kindlates püügipiirkondades, oli juttu juba eespool.

Tähtpäevadel nagu aastavahetus, jõulud²⁷, jaanipäev, *punased pühad* ja sünnipäev oli kombeks vastavalt võimalustele vähemal või rohkemal määral napsu võtta. Kuna alkoholsete jookide tarbimine oli laeval vastavalt ajastule kas tugevalt piiratud või suisa keelatud, ei tohtinud ka pidustuste ajal avalikult viina võtta. Nii käidi informantide sõnul eriti suurematel baaslaevadel pidude ajal vahepeal

²⁶ Tõenäoliselt oli arvamus tekkinud tänu stereotüübile, et meremehed tarvivad väga suurtes kogustes alkoholiseid jooke. See stereotüüp omakorda võis tuleneda asjaolust, et meremeestel oli pärast reisi rohkem raha ning nad võisid silmatorkavamalt ja suurejoonelisemalt pidutseda, mistõttu arvati, et nad napsutavad aktiivselt kogu aeg.

²⁷ Kuigi ametlikult NSVL-s jõule ei tähistatud, vähenes 1970. aastatel usupühade suhtes parteiline kontroll (Hiiemäe 2003: 367). Nii muutus informantide sõnul jõulude tähistamine Ookeani alustel *pompoliitide* valve all ohutuks. Siiski olid jõulud ühiskonnas tervikuna kaotanud sügavama sisu ning muutunud rituaaliks, mida enamik rahvuskaaslastest harjumusest täitis. Rohkem ehk laste pühadeks kujunenud jõulud veedeti laeval mehises seltskonnas tavapärase koosistumisega.

Foto 4. Sõpruskond laeval sünnipäeva puhul napsu võtmas. 1970. aastate lõpp. Informant Heinzi erakogu.

kajutites napsutamas, väiksematel BMRT-del aga jätkuski tähtpäev pärast ametlikku osa kajutites viinapitsi taga (foto 4).

A selles plaanis, et muidugi, käidi vahepeal, võeti tuju juurde kajutites. Muidugi siis... Eriti uusaasta pidu. (Alar, snd 1953)

Aga mis mitteametlik oli, see oli juba igapäev endi kajutis, et kes mida tegi ja niimoodi see asi käis. No mida tehti, võeti, kel oli alkoholi, see jõi, no mis seal ikke teha on siis, noh. (Oskar, snd 1949)

Väljaspool pühi ja tähtpäevi tarbisid alkoholi vastavalt intervjuudele eelkõige pikema meresõidustaažiga meremehed. Selle põhjuseks ei näi olevat mitte meeste psüühilisest olekust tulenev vajadus alkoholi järele, vaid juba eelpool esiletoodud aastatepikkuste kogemuste tulemusel saavutatud kergem ligipääs alkoholsetele jookidele. Igapäevane alkoholitarbimine ei tähendanud, et napsu oleks võetud suurtes kogustes. Sellistes töö- ja elamistingimustes poleks tervis lihtsalt vastu pidanud. Ka ei olnud mõeldav, et mehed oleks joores tööpostile asunud, sest tsiteerides informant Tõnist: *Kõva töötegemine, kurat, ja keegi ei salli ka, et kui sa oled mingisugune purjus* (Tõnis, snd 1948). Pigem tähendas igapäevane alkoholitarbi-

mine, et peale vahetuse lõppu võeti pits viina, samagonni või muud parasjagu käepärast olevat napsu.

Sellest lähtuvalt võib järeldada, et alkoholi tarbimist Ookeani kaugsõidu kalalaeval esines, kuid selle tihedus sõltus meeste võimalusest ja soovist napsu hankida või valmistada. On selge, et hankimisele või valmistamisele kulus rohkesti energiat ning saadud alkoholikoguse tarbimiseks läks eeltöödest märksa vähem aega.²⁸

Lõpetuseks

Informantide meenutused vaba aja veetmise kohta laeval olid ootamatult põgusad. Olles küsimustiku koostamisel pühendanud suure osa vaba aja veetmise uurimisele, eeldasin, et nimetatud teemast jutustatakse intervjuu käigus meelsasti mitmekesiseid lugusid. Uurimistöös jõudsin aga oodatust erineva tulemuseni. Arvasin ka, et Kirsti Jõesalu väited, et nõukogude ametniku „vabatahtlik” lisakohustus oli osa võtta asutusega seotud ühiskondlike organisatsioonide tööst ning vaba aja organiseerimine kuulus ametliku tööelu juurde (Jõesalu 2004: 155), võiksid ideaalis eriti tugevalt paika pidada merel töötamise puhul. Kui maismaal töötavatel inimestel oli võimalik võtta osa ka vaba aja veetmise viisidest, mida ei korraldanud tema asutus, siis merel oli nimetatud variant isoleerituse tõttu raskendatud. Käsitletaval juhul oleks seega ideaalis võinud jälgida eriti hästi väljajoonistuvat avaliku ja privaate ala lõikumist. Sellist lõikumist siiski pigem ei tekkinud. Nagu korduvalt mainisin, oli meremeeste töögraafik tihe, koormus füüsiliselt ning vaimselt kurnav, vähest vaba aega veedeti magades või omaalgatuslikult isiklike huvialadega tegeledes. Konkreetselt paikapandud range ajakava kõrval vajati mingitki iseseisvat otsustusõigust ja spontaanset käitumist. Ainus laiemalt levinud meelelahutusviis, mida kontrollis ja korraldas poliitabi, oli filmide vaatamine ja siin tunduvad ohjad alates 1980. aastate keskpaigast olevat ka pigem kinohuvilistest meeskonnaliikmete käes. Seega ametlikult, siinkohal kapteni I abi poolt väljapakutud

---

²⁸ Nii võibki jääda mulje, et kuna pidevalt tegeldi alkoholi hankimisega, tarbiti seda tihti ja suurtes kogustes. Siiski, nagu välja tõin, võis saadud alkoholi hulk vaadatamata suurtele ponnistustele olla minimaalne ning sellest jätkus vaid üksikuteks pidudeks või une-eelseks pitsiks.

vaba aja sisustamise viisid reeglina populaarseks ja privaatseks ei muutunud, mis omakorda võis hüpoteetiliselt viia olukorrani, kus mõistlik *pompoliit* hoopis loobus vaba aja aktiivsest sisustamisest ning lasi aruannete kirjutamisel oma kujutlusvõimel lennata.

Allikad

Intervjuud, tehtud 2004–2005 (autori valduses).

Sammet, Jaak 1984–1988. Eesti NSV ookeanikalandus 1970. aastate algul. Jaak Sammeti kuus käsikirja (1984–1988) kalanduse ajaloost. (Käsikiri Jaak Sammeti erakogus.)

Kirjandus

Aarelaid-Tart, Aili 2002. *The Estonians' Adaption to New Cultural Realities. Lessons from history*. http://www.anthrobase.com/Txt/A/Aarelaid-Tart_A_01.htm.

Atkinson, Robert 1998. *The Life Story Interview*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.

Belogolovtsev 1977 = Белоголовцев Е. Выставка «Умелые руки» – в рейсе. – *Рыбак Эстонии*, 29.11.: 2.

Gimranov 1983 = Гимранов Г. Бегом вокруг рубки. – *Рыбак Эстонии*, 4.1.

Hiiemäe, Mall 2003. *Nõukogudeaegsed jõulud. Võim ja kultuur*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Honer, Anne 1993. *Lebensweltliche Ethnographie: ein explorativ-interpretativer Forschungsansatz am Beispiel von Heimwerker-Wissen*. Wiesbaden: Deutscher Universitätsverlag.

Ingi, Dagmar 2006. Tootmiskoondise *Ookean* kaugsõidu kalanduse meremeeste argielu laeval 1970–1985. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

Jõesalu, Kirsti 2004. Sotsiaalsed suhted nõukogude tõi elus: biograafilisi uurimusi argielust ENSV-s. Magistritöö. Tartu Ülikool.

Jõesalu, Kirsti 2006. Privaatse ja avaliku põimumisest Nõukogude Eesti eluilmas: postsotsialistlike vaateid sotsiaalsetele suhetele nõukogude argielus. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLIX*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 91–124.

Krutikova 1977 = Крутикова Н. Киноэкран в море: каким ему быть? – *Рыбак Эстонии*, 24.5.: 2.

Mereleksikon. 1996. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Oras, Rein, Jaak Sammet 1982. *Lahekäärust ookeaniavarustele*. Tallinn: Valgus.

Shlapentokh, Vladimir 1989. *Public and Private Life of the Soviet People. Changing Values in Post-Stalin Russia*. New York, Oxford: Oxford University Press.

Spradley, James P. 1979. *The Ethnographic Interview*. New York, Chicago, San Francisco, Dallas: Holt, Rinehart and Winston.

OPPORTUNITIES FOR SPENDING LEISURE
TIME ON BOARD THE SHIPS OF PRODUCTION
ASSOCIATION OOKEAN IN 1970–1985

Dagmar Ingi

Summary

It is difficult to extract ocean fishermen's leisure time on board a ship from their general living conditions, work, and social relations. Different spheres of a sailor's life on a ship were closely connected with each other as the crew had to live together round the clock. The article attempts at analysing the leisure activities of sailors employed by the fishing production association *Ookean*, the monopoly employer of ocean fishermen in the ESSR, on big ocean-going fishing boats and mother ships against the background of the surrounding environment, making a comparison between the ideal and the real. The analysis is based on interviews with seven men who sailed the sea during the aforementioned years, as well as articles about organizing leisure time, which were published in *Rõbak Estonii* (Estonian Fisherman), a newsletter of the production association *Ookean*.

Leisure activities on board were organized by the first officer, whose official duties also included tasks related to political control and education. The reports on organizing leisure time, which were written by the first officers in fictional form and published in the newsletter *Rõbak Estonii*, tell us about chess tournaments, sports competitions and art exhibitions. Yet, the reality seemed to be different: the informants emphasised that personal interests were pursued, first and foremost, during longer periods of leisure. Heavy workload tired men and in a situation where bedtime was often scarce, self-educating and cultural pastimes were out of the question. It is quite probable that the reports of political officers were, to a great extent, if not sheer fiction, then at least torn out of context, embellished and exaggerated descriptions. In a situation where they were given unreal tasks, which they were not able to fulfil, they presented reports that did not reflect the real situation.

The main pastime on board was watching films. In the 1970s most of the repertoire lists, which were compiled by the political officers on the basis of regulations of the cinema and advertising department of the production association *Ookean*, were made up of the movies from Soviet Russia. Sailors' evaluations of the movies can be divided into two parts. One part of informants remembered that the movies shown were mainly of propagandistic character, the others viewed them as films typical of the period under investigation. This discrepancy can be explained by the selectiveness of memory: part of the interviewees looked back to the repertoire, considering only the norms relevant at the moment of interviewing; the others viewed the movie selection against the background of that period.

In the 1980s, after the video was introduced, pirated copies of English-language movies started to spread on ships. This kind of unauthorized action annoyed the cinema and advertising department, which seemed to have been existing, above all, for the purpose of raising a citizen suitable for the state. Yet, they could not afford preventing the west-origin films to be shown or else there would not have been any audience at all.

There were also facilities for practising sports on board. Depending on the type of the vessel it was possible to train in a gym or borrow equipment and do it in a cabin, also play volleyball and caroms. Sometimes sailors on their own initiative even created possibilities for swimming. Yet, it becomes evident that practising sports was irregular and infrequent; onerous work in itself was like training.

Handicraft was also practised on board, but this consisted mainly in independent making of commodities rather than organized practising of art. For the purpose of self-educating, sailors took to reading and played chess and draughts.

One of the prohibited ways of spending leisure time was alcohol consumption. Although in most cases this should not be categorized as a leisure activity, I would like to make an exception in the case of sailors' peculiar isolated "small social world". As alcohol consumption on board was restricted and, beginning from 1985, entirely prohibited, men devised various ways for bringing alcohol on board. Also, it was not rare that fishermen with longer service record made moonshine for personal use on ships. Yet, drinking was not exten-

sive, alcohol consuming rather meant that a glass was raised on festive occasions or a nightcap was taken before bedtime.

Reminiscences of spending free time on board were rather fleeting. Time outside working hours was often spent sleeping or pursuing personal interests. Besides concretely regulated schedule people needed an independent right to decide and spontaneous behaviour. As a rule, the ways of spending leisure which were offered on the official level did not become popular and the merger of public and private spheres remained minimal.

О ПРОВЕДЕНИИ ДОСУГА НА КОРАБЛЯХ ДАЛЬНОГО ПЛАВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ «ОКЕАН» В 1970–1985 ГГ.

Дагмар Инги

Резюме

Проведение свободного времени моряками-рыбаками дальнего плавания трудно представить отдельно от общих жизненно-бытовых условий, работы и социальных отношений. Разные стороны жизни моряков были тесно взаимосвязаны, ибо команда должна была проводить вместе все 24 часа в сутки. Статья пытается проанализировать способы проведения досуга моряками дальнего плавания (каковым он должен был быть в идеале и каким был в действительности) на фоне жизненной среды, характерной для рыболовецких и базовых кораблей, принадлежащих монопольному работодателю в лице Рыбопромышленного объединения «Океан». Анализ базируется на 7 интервью с моряками и на статьях, из газеты «Рыбак Эстонии», органа печати производственного объединения «Океан», рассматривающих организацию свободного времени.

Свободное время на корабле организовывал I помощник капитана, или помполит, в круг обязанностей которого входили

также вопросы, связанные с политическим контролем и воспитанием коллектива¹. В отчетах I помощников, напечатанных в художественной форме в газете «Рыбак Эстонии», можно читать о шахматных турнирах, спортивных соревнованиях и художественных выставках. В реальности, оказывается, было по-другому: информанты подчеркивали, что такими организованными культурными мероприятиями занимались, прежде всего, в длинные свободные от работы периоды. Большая трудовая нагрузка была утомительна, и в обстановке, когда даже для сна не оставалось времени, не могло быть и речи о самообразовании и культурном проведении времени. Можно подумать, что отчеты I помощников во многом были если не полной фикцией, то, по меньшей мере, разукрашенными и раздутыми описаниями, оторванными от общего контекста. В обстановке, когда помполитам были поручены нереальные и неисполнимые задачи, они составляли и представляли отчеты, которые не отвечали действительности.

Основным способом проведения свободного времени был просмотр фильмов. Большая часть репертуара 1970-х годов, составленного помполитом по предписаниям отдела кино и рекламы производственного объединения «Океан», состояла из советских кинофильмов. Оценки моряков относительно выбора фильмов делятся на два мнения. Одна часть информантов вспоминала, что показанные фильмы были в основном пропагандистские, вторая часть рассматривала их как экранизации, характерные для своего времени. Названное разногласие можно объяснить селективностью памяти: часть информантов рассматривала кинорепертуар, исходя из норм, действующих во время проведения интервью, другая же часть рассматривала их с точки зрения того периода.

В 1980-х годах, с началом использования видео, на кораблях стали появляться нелегально распространяемые англоязычные фильмы. Такое своеволие вызывало недовольство со стороны отдела кино и рекламы, целью которого было, прежде всего, воспитание подходящих советских граждан. Тем не менее, пре-

---

¹ Помполит – сокращение от «помощник капитана по политической части».

пятствовать распространению западных фильмов не могли, ибо в противном случае кинозал оставался бы пустым.

На кораблях были созданы условия для занятий спортом. В зависимости от типа корабля, можно было тренироваться в спортивном зале или, взяв напрокат снаряжение, у себя в каюте, а также играть в волейбол или в корону. Иногда у моряков имелись и созданные по своей инициативе возможности для плавания. Однако выясняется, что спортом занимались нерегулярно и весьма редко: тяжелый труд уже сам был за тренировку. На кораблях занимались и ручными промыслами, что являлось скорее самостоятельным изготовлением бытовых предметов, чем организованным проявлением творческой художественной деятельности. В целях самообразования читали и играли в шашки и шахматы.

Одним из запрещенных способов свободного времяпровождения было употребление алкогольных напитков. Хотя во многих случаях питье алкоголя было бы непоместно отнести к способам проведения досуга, то здесь, в отношении моряков как своеобразного изолированного «маленького социального жизненного мира», делаю исключение. Так как питье алкогольных напитков на корабле было ограничено, а с 1985 года и вообще запрещено, то для доставки алкоголя на корабль мужчины выдумывали разные способы. Не было исключением, что моряки со стажем готовили самогон прямо на корабле. Однако массового спаивания на корабле не наблюдалось, скорее это означало, что поднимали тосты в честь праздников или выпивали рюмочку перед сном «на ночек».

Воспоминания о проведении досуга на кораблях были относительно поверхностные. Во внерабочее время обычно спали или посвящали его занятию своими интересами. Наравне с конкретным установленным режимом дня, моряки-рыбаки нуждались также в самостоятельном свободном выборе и спонтанном поведении. Официально предложенные способы свободного времяпровождения как правило не становились популярными, и область соприкосновения открытой и приватной сфер оставалась минимальной.